

SPIS TREŚCI

I LITWA

Litwa właściwa. Gęstość zaludnienia; ludność rolna. Niskość kultury. Warstwy społeczne: kniaziowie, bojarzy, chłopci i niewolnicy. Zalety i wady plemienia. Rodzina. Sądownictwo. Etnograficzny rozdział w państwie. Spôsoby zaradzenia. Luźny związek z księstwami dzielnicowymi. Plan przyjęcia chrztu rzymskiego 11

II MŁODOŚĆ WITOLDA (1352 – 1382)

Wiara pogańska a chrześcijańska. Wpływy na wierzenia Witolda. Dwór Jagiełły. Pierwsze zasługi Witolda w wojnach. Nowe prądy w Wilnie. Kiejstut nieprzychylny nowym prądom. Wrzenie na Litwie. Wyjazd Skirgiełły na zachód. Wojna z Krzyżakami i rokowania z Kiejstutem. Rozdział pomiędzy Kiejstutem a Jagiełłą. Układ Jagiełły z landmistrem i układ z Mistrzem w Szaudyszkach. Wydalenie Skirgiełły z Połocka. Najazd krzyżacki na Żmudź. Kiejstut zajmuje Wilno. Wyprawa na Siewierszczyznę. Jagiełło zajmuje Wilno i pobija Witolda. Rozejm z Krzyżakami pod Trokami. Zajęcie Trok. Poddanie się Kiejstuta. Zjazd na Dubissie. Stanowisko Witolda wobec katastrofy 26

III DWUKROTNA DO PRUS UCIECZKA (1382 – 1392)

Witold w Prusach. Zjazd Krzyżaków z Jagiełłą na Dubissie i zerwane układy. Wojna. Zajęcie Trok i wyprawa na Wilno. Chrzest Witolda na uboczu. Jagiełło odbiera Troki. Lenno pruskie Witolda i niezadowolenie zeń. Witold opuszcza Krzyżaków. Wyprawa na Litwę. Unia krewska i stanowisko Witolda wobec niej. Koronacja. Zgniecenie powstania ks. Andrzeja połockiego. Witolda wyprawa na Halicz. Rozterki jego ze Skirgiełłą i zgoda. Otrzymanie Łucka. Zaręczyny Zofii Witoldówny z Wasilem moskiewskim. Witold wzniesia powstanie. Druga ucieczka do Prus. Układy Zakonu z Witoldem i Żmudzinami. Zjazd w Złotoryi. Witolda wyprawa na Wilno z Krzyżakami. Druga wyprawa. Słabe rządy Skirgiełły. Witold zdobywa Grodno. Moskwa wspiera Witolda. Jagiełło przez ks. Henryka mazowieckiego sprowadza Witolda na Litwę. Zgoda jego z królem 44

IV LATA CZYNÓW WOJENNYCH (1392 – 1399)

Zemsta Krzyżaków. Witold a Lingwen i Nowogród. Poskromienie buntu Świdrygiełły i Korybuta. Zajęcie Podola i pogróżki Włodzimierzowi kijow-

skiemu. Książę Andrzej. Skirgiełło umiera w Kijowie. Zajęcie Smoleńska. Wojna z Riazaniem. Zgoda z Moskwą. Tochtamysz żąda czynszu i pomocy. Pobity przez Timura, ucieka do Witolda. Witolda wyprawy tatarskie. Klęska nad Worskłą. Odpadnięcie Smoleńska. Wojna z Riazaniem. Dalsza wojna o Smoleńsk 70

V PRZYJAŻŃ WITOLDA Z ZAKONEM (1392 – 1401)

Wyprawy Krzyżaków na Wilno. Przymierze Witolda z episkopatem inflanckim. Zjazd na wyspie Dubissy. Rozejm z Zakonem z włączeniem episkopatu inflanckiego. Powody do przymierza Litwy z Zakonem. Nieporozumienia Witolda z królową Jadwigą. Preliminaria pokoju i zawarcie pokoju na wyspie Salin. Słabe strony pokoju. Odstąpienie Żmudzi. Nieporozumienia Witolda z Krzyżakami. Bunt na Żmudzi i odpadnięcie jej od Zakonu. Unia wileńska. Jej stosunek do unii krewskiej i znaczenie 83

VI WITOLD NA WSCHODZIE (1401 – 1404)

Przygotowania Krzyżaków do nowej wojny z Litwą. Traktat Zakonu ze Świdrygiełłą. Wyprawa na Wilno i Grodno. Witold pali Dynaburg i zdobywa Jurbork. Zjazd na Dubissie. Pokój w Raciążu i jego znaczenie w uznaniu unii przez Zakon. Ustępstwa dla Zakonu w Kownie i związek zaczepno-odporny Witolda z Mistrzem. Ponowienie przysięgi wierności królowi przez Witolda. Witold odzyskuje Smoleńsk. Nacisk Witolda na landmistrza i Krzyżaków, by ogłoszono przymierze z nim w Nowogrodzie Wielkim. Wojna jego z Pskowem i Moskwą. Zdrada Świdrygiełły i druga wojna z Moskwą. Pokój nad Ugrą. Witold stawia na Ordzie chana Soldana. Zjazd z Mistrzem w Kownie 97

VII ZERWANIE Z KRZYŻAKAMI (1404 – 1409)

Krzyżacy uciskają Żmudzinów. Zamknięcie granicy. Prestrogi Witolda. Posłowie Zakonu obrażają księcia. Witold upomina Zakon. Powstanie na Żmudzi. Starosta Witolda obejmuje Żmudź. Poselstwo polskie u Mistrza. Powtórne poselstwo grozi wojną, gdyby Mistrz uderzył na Witolda. Zawojowanie ziemi dobrzyńskiej przez Zakon. Świdrygiełło ukarany za knowanie zdrady. Wyrok króla Wacława i rozejm polsko-krzyżacki. Zygmunt Luksemburczyk stara się Witolda odciąć od unii. Najazd krzyżacki na Litwę. Rozejm Witolda z Mistrzem i landmistrzem inflanckim. Przygotowania do wojny. Powody do niej 110

VIII OBRONA LITWY PRZEZ DYPLOMACJĘ KORONNĄ (1387 – 1410)

Unia broniona na zjazdach. Zjazd pod Raciążem. Niedzborski zjazd. Wzrost roszczeń Zakonu. Przymierze polskie z Wacławem i Pomorzem. Żądanie krzyżackie oparte na zjeździe dubisskim 1396 r. Król Wacław broni Litwy. Nadaremne wstawianie się króla Zygmunta. Inwektywy na Witolda. Elektorowie Rzeszy podburzają królową przeciwko Witoldowi. Instrukcja Zakonu do elektorów. Pierwsza skarga Żmudzinów na Zakon. Słaba odpowiedź Zakonu. Zabronienie papieskie wypraw na Litwę. Powtórna skarga Żmudzinów. Pamiętnik Zakonu. Memoriał Jagiełły. Papieskie indulgencje dla Jagiełły i Witolda w przedchwilę wielkiej wojny 121

IX WIELKA WOJNA (1410)

Pośrednictwo króla Zygmunta. Połączenie wojsk polskich z Witoldowym. Pochód. Cofnięcie się spod Kurzętnik. Wypowiedzenie wojny przez Zygmunta. Zdobycie Dubrowna. Pochód pod Grunwald. Król przed bitwą. Szyki wojsk. Spotkanie. Ucieczka Litwinów. Walka polskiego skrzydła. Chwila rozstrzygająca. Pościg za Krzyżakami. Oblężenie Malborka. Odsiecz inflancka. Rozejm z Inflantczykami. Podejrzenia w obozie polskim skierowane przeciwko Witoldowi. Zwinięcie oblężenia Malborka. Witold z Litwy grozi Prusakom. Pokój toruński. Donacja Podola Witoldowi. Znaczenie zwycięstwa i pokoju. Objazd wschodnich litewskich prowincji przez Jagiełłę i Witolda. Znaczenie objazdu 132

X UNIA HORODELSKA (1413)

Rozwój unii. Obdarzenie szlachty litewskiej przywilejami 1406 r. Znaczenie wspólnych sejmów. Sądownictwo upodobnione do wzorów polskich. Idea ziemstwa. Samorząd a prawo książęce. Wpływ ziemstw na zmniejszenie absolutyzmu kniaziów. Wpływ unii horodelskiej na Ruś litewską. Chrystianizacja Żmudzi. Plan unii Cerkwi z Kościołem. Skargi Rusi litewskiej na metropolitę Focjusza. Obór Camblaka. Ultimatum władcyków litewskich. Wyświęcenie Camblaka na metropolitę litewskiego w Nowogródku lit. Focjusz rzuca kłębę. Trudne położenie Camblaka. Camblak na soborze w Konstancji. Upadek unii z Cerkwią. Organizacja Kościoła na Żmudzi. Radość w Konstancji na soborze. Podkopanie teorii imperializmu. Zasługi Jagiełły i Witolda w dziele unii 145

XI STOSUNKI Z KRZYŻAKAMI (1410 – 1419)

Plauena dążenia do wojny. Zygmunt podburza do niej. Zgoda z Zygmuntem i jego budziński wyrok. Makray, pełnomocnik Zygmunta na Litwie. Krzyżacy odrzucają dokumenty dotyczące zwrotu Żmudzi tudzież wyrok Makraya. Złożenie Plauena z godności. Witold wypowiada wojnę. Rozejm dwuletni. Zjazd Witolda z landmistrem. Zygmunt potwierdza rozejm w Paryżu. Krzyżacy drażnią Witolda propozycjami zjazdu. Pierwszy zjazd w Wielonie 1416 r. Witold karci landmistrza. Rozejm przedłużony przez sobór w Konstancji. Drugi zjazd w Wielonie 1418 r. W jaki sposób Zygmunt uzyskuje rozjemstwo między Jagiełłą, Witoldem a Zakonem. Opinia Niemiec przeciwko Polsce i Litwie 163

XII PRACE NA LITWIE (1410 – 1419)

Interesy Witolda a Zakonu na Wschodzie. Odwołanie Lingwena z Nowogrodu. Wpływ Moskwy na obie republiki. Zazdrość Inflant. Jagiełło doradza pokój z Pskowem i Moskwą. Zakon zawiera pokój dziesięcioletni z Pskowem. Pokój Zakonu z Nowogrodem. Zdrada Świdrygiełły. Bunt na Żmudzi. Zakon w porozumieniu ze Świdrygiełłą. Zgoda tegoż z Witoldem. Stosunki z Tatarszczyzną. Saladyn. Edyga niszczy Kijów. Zaburzenia w Tatarszczyźnie. Lata spokojniejsze. Osiedlanie Tatarów na Litwie i Rusi. Stosunki z Turcją. Obmowy na Zachodzie z powodu tych stosunków. Niepewność pokoju od Zakonu odbija się na stosunkach wschodnich. Witolda praca wewnętrzna na Litwie. Wzrost Litwy pod egidą Polski. Uspokojenie Podola przez króla 177

XIII ZEMSTA ZA WYROK WROCLAWSKI (1420 – 1423)

Wrocławski sejm Rzeszy miejscem wyroku. Witold odrzuca wyrok. Powody odrzucenia. Następstwa wyroku na Żmudzi. Jagiełły podróż na Litwę. Prośba do Marcina V o kasację wyroku. Przymierze z Brandenburczykiem. Zygmunt podburza Prusy, Inflanty i Mołdawię. Husyci i myśl unii politycznej z Czechami. Poselstwa ich do Polski. Witold przyjmuje koronę czeską. Motywy przyjęcia. Marcin V upomina i grozi księciu. Krzyżacy dążą do wojny. Wojna. Odezwy Witolda i przedstawienia jego pokojowe. Pokój melneński. Zygmunt dąży do obalenia. Jagiełło zbliża się do Zygmunta. Witold uspokaja Krzyżaków. Keżmarskie przymierze. Witold wyjaśnia Czechom swoje stanowisko. Zygmunt zbiera materiały do poróżnienia Witolda z Jagiełłą..... 191

XIV WITOLD WOBEC KUNKTATORSTWA RUSSDORFA (1422 – 1429)

Punktacje zjazdu wielońskiego. Zjazdy graniczne bez skutku. Punktacje krakowskie. Zjazdy na Litwie i na granicy Marchii spełzły. Wytyczenie granic na Litwie udaremnione. Wmieszanie się Zygmunta. Rzekome obawy Zakonu o pokój. Witold nakłania do pokoju. Niekorzystny wpływ zbrojeń pruskich na wyprawę pskowską. Ustąpienie Lubicza Zakonowi. Punktacje w Grodnie. Król nie chce dać Lubicza. Groźba Witolda darowania Połagi. Zjazd warcki odmawia donacji. Nacisk Witolda. Zjazd łęczycki pozwala darować Lubicz. Rozdźwięk pomiędzy Jagiełłą a Witoldem. Zygmunt zarządzeniami sprzecznymi udaremnia pokój. Udaremnione zjazdy graniczne w Polsce i na Litwie. Zniecierpliwienie w Polsce. Witold nakłania do zgody. Zjazdy w Szamotułach i Nieszawie. Witold superarbitrem. Zygmunt proponuje zjazd w Łucku..... 210

XV DZIELA NA WSCHODZIE (1420 – 1429)

Niezgoda Witolda z landmistrzem inflanckim. Pskowianie naciskają na biskupa Dorpatu. Witold grozi Pskowianom. Witolda zwierzchnictwo nad Riazaniem i Prónskiem. Wypowiedzenie wojny Pskowianom. Pokój z nimi. Przymierze z Twerem. Zjazd z córką i opieka nad Moskwą. Wyprawa na wschodnią Ruś. Hołd książąt Worotyńska, Odojewa, Nowosielska, Bielewa. Znaczenie wyprawy. Wyprawa na Wielki Nowogród. Zwycięstwo nad chanem Kujdadotem. Mahmet i Dewletberdi. Znaczenie podbicia Tatarszczyzny. Turcja i Wołoszczyzna. Wojewoda Aleksander mołdawski. Waga Witolda na Wschodzie. Witold wobec husytów. Zygmunt udaremnia wyprawę polsko-litewską na Czechy. Odprawa posłom husyckim dana w Przelomie. Druga wycieczka Korybuta do Czech. Korybuta prośby o poparcie audiencji w Rzymie. Marcin V wzywa Jagiełłę i Witolda do pośrednictwa w Czechach. Podejrzenia Zygmunta. Marcin V wzywa do zbrojnej interwencji Jagiełłę i Witolda. Niezgoda między królem a Witoldem. Stosunek Witolda do Polski w sprawie mazowieckiej, w sprawie poparcia żądań rycerstwa, w sprawie podolskiej. Nieporozumienia z powodu królowej Zofii..... 222

XVI ZAMIAR KORONACJI (1429 – 1430)

Zazdrość i mściwość Zygmunta i obawa o Śląsk i Czechy. Sprawa mołdawska, krzyżacka i węgiersko-polska. Zygmunt niszczy projekt papieski

pacyfikacji Czech. Projekt koronacji. Rezultat zjazdu. Jagiełło cofa zezwolenie. Witold odpowiada, że przyjmie koronę. Polacy nie chcą mieć Witolda rozjemcą. Witold obsypuje króla zarzutami i żąda stanowczej odpowiedzi. Poselstwo Oleśnickiego. Odpowiedź Witolda. Legat powołuje sprawę przed papieża. Marcina V zarządzenia. Zygmunta nowe środki walki. Przywilej w Jedlnej i poselstwo do Witolda. Napad na Częstochowę husytów polskich. Polska i Litwa pod bronią. Odjazd legata. Husyci u granic polskich. Odprawa posłów polskich w Grodnie. Skarga Witolda na landmistrza inflanckiego. Ambicja księcia a husyci. Pośrednictwo Russdorfa. Witold oświadcza Zygmuntowi, że nie chce korony. Zygmunta zawiadomienie o wysłaniu korony. Sprawa łucka jako epizod walki Zygmunta z Marcinem V. Pojmanie posłów Zygmunta. Obawy Mistrza, czy być pośrednikiem zgody. Zgoda króla z Witoldem. Witolda śmierć 247

XVII STOSUNEK WITOLDA DO KURII

Papieże zabraniają Krzyżakom wojować Litwę. Zamiary Witolda organizowania metropolii litewskiej. Zaostrzenie stosunku do Kurii na skutek polityki czeskiej. Zmiana stosunków po odwołaniu Korybuta z Czech. Zygmunt wciąga Witolda do obozu antypapieskiego. Witolda groźby do Kurii posyłane. Przejrzanie przed śmiercią 274

XVIII STOSUNEK WITOLDA DO STANÓW POLSKICH I DO KRÓLA

Po powrocie na Litwę. Zmiany z powodu unii 1401 r. Witold opiekunem królowej Jadwigi i Korony polskiej. Zezwolenie na obiór synów po śmierci Jagiełły dane 1425 i 1430 r. Poparcie stanów pod Czerwieńskiem 1422 r. Udział Witolda w konferencji antyhusyckiej. Wpływ na obsady najwyższych godności w Koronie. Wpływ na sprawy wewnętrzne koronne. Witold arbitrem spraw polskich. Nieporozumienia z powodu Lubicza i Podola. Hamowanie dążeń stanowych w sąsiednich Polsce ziemiach. Veto stanów przeciwko koronacji. Witold uważa sprawę koronacji za osobistą. Podbudzanie Witolda do zerwania unii i przejrzanie księcia. Stosunek do króla w pierwszych latach. Wpływ zgody na stosunki wewnętrzne w Litwie. Dysonanse i zgoda przed śmiercią 282

XIX ROZWÓJ SPOŁECZNY I TERYTORIALNY

Stosunki lenne na Litwie. Charakterystyka tej epoki. Służba, brak własności i wolności w pojęciu zachodnim. Przywilej 1387 r. wnosi pojęcia zachodnie własności i wolności. Dążenia do uzyskania prawa polskiego. Hamowanie tych dążeń przez Witolda. Przywileje nie usuwają praw niczych, a dają podstawę rządnej wolności. Rozwój terytorialny. Rzekomy dualizm na Litwie. Księstwa trockie i wileńskie. Potwierdzenie praw terytoriom po zwinieciu księstw udzielnych. Księstwa połockie, witebskie, smoleńskie nad Oką i Desną. Przywilej ziemi wołyńskiej i prawa Podola. Wpływ na Kijowszczyznę. Wpływ przywilejów na księstwa udzielne i na terytoria. Koronne stosunki wzorem i celem dla Litwy 298

XX HANDEL LITWY

Trudne warunki handlu litewskiego. Zawisłość od Prus i Inflant. Polityka handlowa Prus. Kantory w Kownie i Połocku. Zależność ich od Zako-

nu. Emporia czarnomorskie. Wpływ Dorpatu na handel litewski. Kupcy Rygi. Jagiełło kieruje handel polski do Litwy i odwrotnie. Zabezpieczenie w układach z Zakonem i Zachodem handlu wolnego dla Litwy i Rusi. Dążenia Witolda do oswobodzenia handlu litewskiego od zależności niemieckiej. Poparcie dążeń kupców połockich. Układ w Kopysiu 1407 r. Rozwój handlowy. Krzyżacka polityka prohibycyjna i odwety Witolda. Chwila lepszych stosunków. Niezadowolenie kupca zamorskiego ze wzrostu handlu litewskiego. Podcięcie handlu tego przez układy Inflant z Pskowem i Nowogrodem Wielkim. Traktat niezawski i jego wpływ na handel. Handel z Krakowem, ze Wschodem i Tatarszczyzną 313

XXI CHARAKTERYSTYKA WITOLDA

Tendencyjność źródeł. Wychowanie rycerskie i skłonności księcia. Zamiłowanie kultury. Otoczenie cywilizacyjne. Wpływ pobytu w Prusach. Bystrość i dowcip. Podstęp i skrytość. Gospodarność. Szybkość i stanowczość. Zdolność symulacji. Powaga. Brak praktyk religijnych. Mściwość. Nabyta u Krzyżaków pycha. Liberalność dla obcych. Surowość dla swoich. Hojność dla Kościoła. Życie rodzinne. Sądy współczesnych przesadne. Oparcie się o tradycje. Zdobywczość i realizm. Udział w uniach. Na czym polega wielkość Witolda 331

DODATKI

Nr I Własność prywatna i zaludnienie	359
Nr II Witold a liga pomorska	362
Nr III Witold a królowa Jadwiga	367
Nr IV O unii z 1401 r.	370
Nr V Po bitwie pod Grunwaldem	375
Nr VI Podstawy parlamentaryzmu na Litwie	379
Nr VII O synach Tochtamysza	381

INDEKS OSÓB	389
------------------------------	------------